

Опірський Іван Романович

Національний Університет "Львівська Політехніка", Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8461-8996

Фещак Ірина Сергіївна

Національний Університет "Львівська Політехніка", Львів, Україна

ORCID ID: 0009-0008-6827-1049

Чавес Гонсалес Даніела Немесіївна

Національний Університет "Львівська Політехніка", Львів, Україна

ORCID ID: 0009-0007-8139-0280

Балацька Валерія Сергіївна

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0002-6262-6792

КІБЕРБУЛІНГ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖЕРТВИ КІБЕРБУЛІНГУ. НАСЛІДКИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню актуального явища кібербулінгу — агресивної поведінки, що здійснюється за допомогою цифрових технологій і набула особливої поширеності серед молоді в умовах сучасного інформаційного суспільства. Наявні статистичні дані засвідчують, що кібербулінг характерний не лише для дітей та підлітків, але й для дорослої аудиторії, проте ключовою групою ризику залишається саме молодь. Це зумовлено високою інтенсивністю їхньої онлайн-активності, а також соціальними змінами, спричиненими пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням Росії в Україну. У роботі систематизовано основні форми прояву кібербулінгу, зокрема: вербальні образи, дискредитація, домагання, використання фіктивних профілів, поширення приватної інформації, соціальна ізоляція, нав'язливе переслідування та прямі погрози. Особлива увага приділена психологічним наслідкам для постраждалих, що можуть охоплювати хронічний стрес, депресивні та тривожні стани, зниження самооцінки, психосоматичні прояви, розвиток посттравматичного стресового розладу, деструктивні думки, зміни поведінкових патернів, аутоагресію та суїцидальні наміри. Авторами визначено ключові чинники, що ускладнюють протидію цьому явищу, серед яких низький рівень цифрової грамотності користувачів та пасивність соціального оточення. Проаналізовано законодавчі підходи різних країн, у тому числі України, де з 2019 року запроваджено адміністративну відповідальність за булінг (стаття 173-4 КУпАП), проте її застосування обмежене сферою освітнього процесу, що не дозволяє повною мірою охопити випадки кібербулінгу поза межами навчальних закладів. Окремо досліджено роль соціальних мереж у формуванні безпечного цифрового середовища, зокрема важливість механізмів оперативного реагування на скарги, систем фільтрації контенту та інформаційно-просвітницьких кампаній. Описано типові ознаки, за якими можна ідентифікувати жертву кібербулінгу, та наведено рекомендації щодо реагування: надання підтримки постраждалому, уникнення взаємодії з агресором, блокування зловмисника, фіксація доказів, а також звернення до фахівців та правоохоронних органів. У підсумку стаття підкреслює, що кібербулінг становить суттєву загрозу для української молоді та потребує комплексної системи профілактики, своєчасного виявлення, належного реагування й ефективної підтримки жертв.

Ключові слова: булінг, кіберпростір, судові рішення, кіберзлочинність, соціальні мережі, Інтернет.

Ivan Oprisky

Lviv Polytechnic National University, Lviv

ORCID: 0000-0002-8461-8996

Iryna Feshchak

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

ORCID ID: 0009-0008-6827-1049

Daniela Chaves Gonsales

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

ORCID ID: 0009-0007-8139-0280

Balatska Valeriia Sergiivna

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-6262-6792

CYBERBULLYING AND THE PSYCHOLOGICAL STATE OF A CYBERBULLYING VICTIM. CONSEQUENCES AND METHODS OF RESISTANCE

Abstract: The article addresses the pressing issue of cyberbullying—aggressive behavior carried out through digital technologies, which has become particularly widespread among young people in today's information society. Statistical data indicate that cyberbullying occurs not only among children and adolescents but also among adults; however, youth remain the primary risk group. This is largely due to their high level of online engagement, as well as the societal transformations associated with the COVID-19 pandemic and Russia's full-scale invasion of Ukraine. The article systematizes the main forms of cyberbullying, including verbal insults, defamation, harassment, impersonation through fake profiles, dissemination of personal information, social exclusion, persistent stalking, and explicit threats. Special attention is given to the psychological consequences experienced by victims, which may include chronic stress, depression, anxiety, decreased self-esteem, psychosomatic symptoms, the development of post-traumatic stress disorder, destructive thoughts, behavioral changes, self-harm, and suicidal tendencies. The authors identify key factors that hinder effective counteraction to cyberbullying, such as low levels of digital literacy among users and the passivity of the surrounding social environment. Legislative initiatives in various countries are analyzed, including those in Ukraine, where administrative liability for bullying (Article 173-4 of the Code of Administrative Offenses) has been in effect since 2019; however, its application is limited to participants in the educational process, which does not fully encompass cyberbullying cases that occur outside educational institutions. The article further examines the role of social networks in shaping a safe digital environment, emphasizing the importance of timely responses to complaints, content-filtering mechanisms, and awareness-raising campaigns. It outlines common indicators that may help identify a victim of cyberbullying and provides practical recommendations for responding to such incidents: offering support, avoiding engagement with the aggressor, blocking the perpetrator, preserving evidence, and seeking assistance from specialists and law-enforcement authorities. In conclusion, the article underscores that cyberbullying remains a significant threat to Ukrainian youth and necessitates a comprehensive system of prevention, early detection, appropriate intervention, and effective support for victims.

Keywords: bullying, cyberspace, court decisions, cybercrime, social networks, Internet.

1. Вступ

У ХХІ столітті цифрові технології ввійшли в усі сфери нашого життя: навчання, спілкування, роботу, відпочинок. Разом із розвитком Інтернету та соціальних мереж виникла нова форма насильства — кібербулінг. Це явище стало однією з найактуальніших проблем сьогодення, особливо для молоді. На відміну від звичайного булінгу, він не обмежується певним оточенням, а може тривати цілодобово, в будь-якому місці, де є доступ до інтенету.

Особливість кібербулінгу криється в анонімності кривдника. Це породжує відчуття всюдозволеності і тільки посилює насильство. Варто зазначити, що один образливий пост чи фото можуть миттєво розлетітися мережею та охопити величезну аудиторію, що збільшує психологічний тиск на жертву. Наслідки цього явища можуть бути серйозними. Жертви кібербулінгу часто страждають від депресії, тривожності, відчуження, порушень сну, зниження успішності. У найгірших випадках це може призводити до самогубств. Однією з проблем є недостатня цифрова грамотність користувачів. Багато хто не знає, як реагувати на кібербулінг, як захистити свої особисті дані чи як заблокувати агресора. Не менш важливою є і байдужість оточення — мовчання інших також є формою підтримання насильства. У відповідь на цю проблему чимало держав запровадили законодавство щодо кібербулінгу.

В Україні, з 2019 року, діє закон, який передбачає адміністративну відповідальність за цькування, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій: Стаття 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення “Булінг (цькування) учасника освітнього процесу” [11, 12]. Але тільки наявність закону не забезпечує захист — важливо, щоб постраждалі зверталися за допомогою, а суспільство активно протидіяло таким проявам.

Платформи соціальних мереж також мають нести відповідальність. Вони повинні оперативно реагувати на скарги користувачів, розробляти способи фільтрації контенту, створювати безпечне середовище для комунікації. На щастя, з кожним роком зростає кількість ініціатив, спрямованих на боротьбу з кібербулінгом. Це громадські організації, інформаційні кампанії, проекти, гарячі лінії та психологічна допомога онлайн. Але цього недостатньо. Потрібна системна робота на рівні держави, медіа, освіти.

Таблиця 1

Законодавчі акти низки держав, які націлені на протидію кібербулінгу

Країна	Кодекс/ Норма	Законодавчий акт
Великої Британії	Malicious Communications Act 1988 (Закон про шкідливі комунікації 1988 року) [1]	Online Safety Act 2023 (Закон про безпеку в Інтернеті 2023 року) [2]
Італія	Codice Penale Italiano (Кримінальний кодекс Італії) [3]	LEGGE 29 2017, n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo (ЗАКОН 29 2017 р., н. 71 Положення щодо захисту неповнолітніх для запобігання та протидії явищу кібербулінгу) [4]
Німеччина	Strafgesetzbuch (Кримінальний кодекс Німеччини) [5]	Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken 2017 (Закон про покращення правозастосування в соціальних мережах 2017 р.) [6]
Франція	Code pénal (Кримінальний кодекс Франції) [7]	L'article L. 312-9 du code de l'éducation (Статтю Л. 312-9 Кодексу про освіту) [8]
Канада	Criminal Code (Кримінальний кодекс Канади) [9]	Protecting Canadians from Online Crime Act 2014 (Закон про захист канадців від онлайн-злочинності 2014 р.) [10]

Актуальність дослідження. Цифрові технології стаються складовою кожної сфери нашого життя. Ми всі відповідаємо за те, щоб інтернет був простором для розвитку, а не для знищення. Попри це кіберпростір стає відображенням не лише хорошої сторони нашого суспільства, але й потворної. Так і кібербулінг — це відображення того, що відбувається навколо нас. Як ми реагуємо на нього, демонструє нашу зрілість, людяність та здатність підтримувати тих, хто потребує допомоги.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

За результатами опитування «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проекту ВООЗ “Health behaviour schoolage children” [13], у 2018 році 21% українських підлітків ставали жертвами кібербулінгу, а у 2023 році — 22%. Бентежить не лише число постраждалих від цькування онлайн, але й те, що після початку повномасштабного вторгнення, об'єднання сил проти спільного ворога — росії, кіберпростір не став місцем консолідації українського суспільства, а навпаки стає лише більш ворожим місцем, не лише для українців — для всього світу.

Також, висока ймовірність того, що цей показник збільшився у зв'язку з переходом на дистанційне навчання через карантин та повномасштабне вторгнення росії в Україну, що спонукає молодь частіше користуватися Інтернетом. За результатами проведеного дослідження у роботі “Кібербулінг як соціально- педагогічна проблема” авторства Міхаєвої О. Ю та Корнієнка М. М. [14], 50% опитаних підлітків проводять у мережі Інтернет від двох до п'яти годин на день, а 25% більше ніж 5 годин на день.

У роботі “Психологічний зміст та структура кібербулінгу серед студенської молоді” [15], Ткач Д. зазначає, що на відміну від досліджень цього явища у шкільному віці, лише деякі українські та зарубіжні дослідники вважають, що кібербулінг є серйозною проблемою для студентів, тобто серед юнацького віку. Автор вважає, що випадків психологічного насильства в соцмережах серед студентів набагато більше, ніж зафіксовано, і більшість здобувачів мали подібний особистий досвід у стінах університету, який впливає на їх соціалізацію, подальше професійне становлення та відрізняється за причинами, характером, ознаками та наслідками від кібербулінгу в школі.

У роботі авторства Чорної В. “Психологічна основа кібербулінгу серед здобувачів вищої освіти: міжнародний аспект проблеми” [16], зазначено, що наслідки кібербулінгу можуть включати погану академічну успішність, відсторонення від студентського колективу, фізичне насильство, і цей метод цькування, який часто приховується від дорослих.

Проблематика дослідження. Низька інформаційна грамотність, відсутність ефективного контролю дій користувачів, недосконалість правового регулювання — це все лише частина причин виникнення кібербулінгу.

Явище кібербулінгу у середовищі здобувачів вищої освіти залишається недостатньо дослідженим. У той час як у школах цю проблему активно висвітлюють, регламентують, у вищих навчальних закладах її ігнорують, розцінюють як частину нормального студентського спілкування, нехтуючи можливими наслідками для жертв.

Цькування, зокрема у кіберпросторі, може призвести до серйозних та багатограними наслідків: погіршення психологічного стану, вісторонення від соціуму, зниження академічної успішності та мотивації до навчання, порушення міжособистих взаємодій.

Таким чином, кібербулінг постає як глибока соціально- педагогічна та психологічна проблема, яка потребує системного підходу до вивчення, профілактики та протидії як у шкільному, так і в студентському середовищі.

3. Мета і задачі дослідження

Метою цієї статті є аналіз феномену кібербулінгу як специфіки Інтернет- комунікації серед молоді, зокрема в Україні, визначити форми його вияву, наслідки для жертви. Розгляд законодавчих заходів та правового регулювання проти нього. Визначення найкращих заходів протидії та профілактики.

Завдання статті:

1. Дослідити кібербулінг, як специфічну форму інтернет-комунікації серед молоді, особливо в українському суспільстві.
2. З'ясувати основні характеристики цього явища, а також виявити причини його поширення серед здобувачів вищої освіти.
3. Визначити найпоширеніші форми прояву кібербулінгу.
4. Дослідити наслідки кібербулінгу для жертв, зокрема його вплив на психологічний стан, самооцінку, соціальну адаптацію та освітній процес.
5. Розглянути чинне законодавство щодо протидії булінгу та кібербулінгу, оцінити ефективність правових механізмів.
6. Запропонувати ефективні рекомендації щодо протидії та профілактики кібербулінгу в освітніх закладах.

4. Результати дослідження

4.1. Теоретичні основи кібербулінгу

Згідно визначення ЮНІСЕФ [17], *кібербулінг* — це цькування із застосуванням цифрових технологій, яке може відбуватися в соціальних мережах, платформах обміну повідомленнями, ігрових платформах та інші [18].

З огляду на те, як швидко поширюються цифрові технології, проблема кібербулінгу стає все більш відчутною. Це явище не з'являється саме по собі — його породжують соціальні, технічні та психологічні аспекти. Для кращого розуміння виникнення цього явища, розглянемо рис. 1.

Рис. 1. Передумови виникнення кібербулінгу

Ці передумови вказують на складність сучасного цифрового світу, в якому розвиток технологій відбувається швидше, ніж формуються дієві механізми контролю та безпеки. Стрімка цифровізація та розширення доступу до Інтернету створили нові платформи для комунікації, але водночас — нові

ризиків. Анонімність, емоційна відстороненість та відсутність чітких інструментів доказовості породжують відчуття безкарності, що стимулює агресивну поведінку в онлайн-просторі. Це вказує на необхідність удосконалення правових, технічних та освітніх механізмів для запобігання кібербулінгу та захисту особистості в цифрову епоху.

У сучасному цифровому середовищі проблема кібербулінгу набуває дедалі більшої актуальності. Для ефективного вивчення цього явища важливо розуміти не лише його сутність, а й форми, в яких він проявляється. Одну з найвідоміших класифікацій форм кібербулінгу запропонувала дослідниця Ненсі Віллард [19], яка систематизувала типи агресивної онлайн-поведінки за різними критеріями. Нижче подано таблицю, що узагальнює основні форми кібербулінгу згідно з її підходом:

Таблиця 2

Форми кібербулінгу за класифікацією Ненсі Віллард (2007) [19]

Форма кібербулінгу	Опис
Образа	Образливі коментарі, вульгарні висловлювання, принизливі зауваження в публічному просторі Інтернету.
Очорнення	Умисне представлення жертви в негативному світлі через фото, відео або текстову інформацію.
Домагання	Систематичні, навмисні кібернапади від користувачів соціальних мереж.
Використання фіктивного імені	Використання паролю жертви для видавання себе за неї в Інтернеті.
Публічне розголошення особистої інформації	Поширення особистих даних, у тому числі інтимної інформації, з метою шкоди чи шантажу.
Соціальна ізоляція	Ігнорування чи виключення особи з комунікацій у цифровому середовищі.
Тривале переслідування	Настирливе, тривале цькування з погрозами та домаганнями.
Відкрита загроза фізичної розправи	Прямі чи непрямі погрози насильством або вбивством.

Кібербулінг має суттєвий вплив на психоемоційний стан людини, особливо якщо страждає дитина чи підліток. На відміну від звичайного булінгу, онлайн-напад часто є безперервним, невидимим та може переслідувати жертву навіть вдома, де нібито «безпечно». Психологічні наслідки кібербулінгу можуть бути важкими та тривалими. Нижче перелічено основні з них, котрі найчастіше фіксують психологи та дослідники даної проблеми:

1. Хронічний стрес і тривожність: жертви живуть в остраху перед новими атаками, що в результаті може виразитись у параної.

2. Депресія: люди, які зазнають цькування часто можуть відчувати безнадію чи втрату потягу до життя.

3. Замкнутість та відстороненість від соціуму: уникнення соціальних контактів та замкнутість в собі, через страх перед новими випадками цькування.

4. Почуття неповноцінності: негативні зауваження, образливі вислови та погрози можуть підірвати впевненість людини в собі й змусити її відчувати самотність.

5. Психосоматичні розлади: під впливом цькування, хронічний стрес та депресія можуть проявлятися фізичними симптомами.

6. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): жертва ментально повторно переживає образливі повідомлення, коментарі, тригером страху можуть бути вхід у соціальні мережі чи звук повідомлення.

7. Деструктивні думки: з'являється схильність до негативних думок, песимізму, з'являється почуття власної провини.

8. Поведінкові зміни: жертва може стати більш агресивною до свого оточення, як несвідома реакція на цькування.

9. Саморуйнівна поведінка: жертва, у спробі втечі від реальності, набуває шкідливих звичок: вживання алкоголю, наркотиків тощо.

10. Суїцидальні думки: у важких випадках, коли потерпілий не бачить виходу з ситуації, наслідки стають незворотніми.

Після виходу українського серіалу "Перші ластівки" у 2019 році, вшестеро збільшилась кількість звернень на гарячу лінію правозахисної організації, чий номер вказано у титрах серіалу [20]. Серіал порушив питання як традиційного цькування, так і кібербулінгу: головний антагоніст- "друг", особа, яка анонімно вела переписку з героями серіалу, спонукаючи до дій різного характеру, шантажуючи особистою інформацією жертв.

Питання кібербулінгу порушує і міжнародний кінофестиваль документального кіно про права людини «Докудейз». Їх кампанія проти цькування у кіберпросторі [21], яка тривала протягом 2019-2021 років мала на меті зменшити прояви кібербулінгу через інформування суспільства, реалізацію освітніх програм та правопросвітницьких заходів, а також адвокатування зміни державної політики у сфері протидії кібербулінгу. У результаті спільно із правозахисниками та психологами було розроблено інформаційні та відеоматеріали, якими вільно можуть користуватися всі охочі.

За даними, наведеними «Ла Страда-Україна», із 40 072 дзвінків, що надійшли на гарячу телефонну лінію за 2017-2018 роки, 13381 стосувались небезпеки дітей в Інтернеті (рис.2).

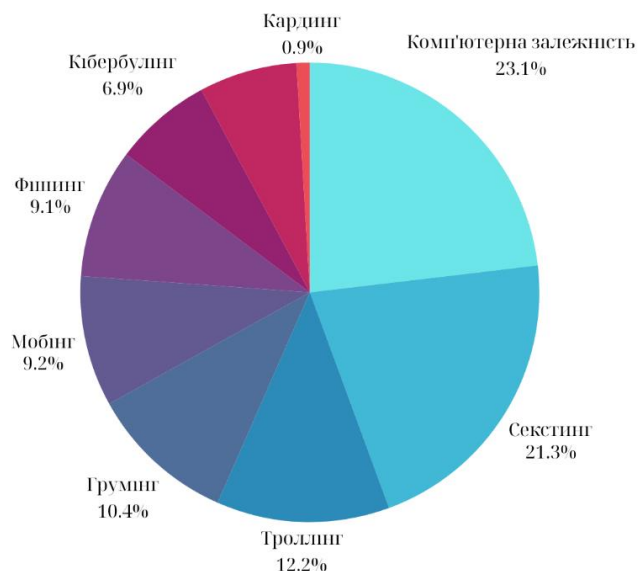

Рис. 2. Тематика звернень щодо безпеки дітей в Інтернеті, за даними «Ла Страда-Україна», 2017–2018 роки

За інформацією Національної гарячої лінії для дітей та молоді, за 2022 рік надійшло 178637 звернень [22]. Хоча конкретні дані щодо звернень, пов'язаних із небезпеками в Інтернеті, не виділені окремо у звітах, загальна інформація свідчить про те, що такі теми, як кібербулінг, шантаж у соціальних мережах та інші загрози у кіберпросторі, є актуальними серед звернень.

4.2. Ознаки кібербулінгу

Хоча кібербулінг досить легко приховати та не помітити, ЮНІСЕФ разом з Всеукраїнським громадським Центром "Волонтер" визначили низку ознак, які підкажуть, що людина, ймовірно, потрапила у ситуацію, пов'язану з кібербулінгом, та стала її жертвою [23]:

1. вона стала асоціальною: менше часу проводить з друзями та родиною;
2. з'явилася тривожність, збентеження, прояви агресії, для яких, здавалося немає підстав;
3. знизилася самооцінка, з'явилося почуття невпевненості;
4. зміна поведінки користування кіберпростором: менше часу проводить онлайн, швидко, чи навіть нервово перевіряє сповіщення;
5. намагається впевнитися, що ніхто не бачить екран її гаджету: швидко його перемикає або й зовсім вимикає.

4.3. Законодавчі заходи та правове регулювання боротьби з кібербулінгом

До методів протидії кібербулінгу можна віднести законодавчі акти спрямовані на регламентування кіберзлочинності та булінгу.

На даний момент регламентування кіберзлочинності в Україні відбувається за допомогою Розділу XVI Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) [24], систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», який складається із 6 статей:

Таблиця 3

Статті Розділу XVI Кримінального кодексу України [25]

Стаття	Назва статті
361	Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку [26]
361-1	Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут [27]
361-2	Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації [28]
362	Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї [29]
363	Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється [30]
363-1	Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку [31]

Незважаючи на наявність законодавчих заходів протидії кіберзлочинності, в Україні не існує чіткої методики її доказовості, тож під час їх скоєння порушники часто відчують безкарність, що і є одним з чинників переходу цюкування у кіберпростір.

Статтею 173, пунктами 4, 5, Кодексу України про адміністративні правопорушення регламентується “Булінг (цюкування) учасника освітнього процесу” та “Мобінг (цюкування) працівника” відповідно [11, 12, 32].

Якщо кібербулінг відбувається поза межами освітнього чи робочого процесу, то у окремих випадках він може підпадати під дію наступних статей Кримінального кодексу України:

Таблиця 4

Статті Кримінального кодексу України, які можуть регулювати окремі випадки кібербулінгу

Стаття	Назва статті
161	Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [33]
163	Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер [34]
182	Порушення недоторканності приватного життя. (Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації) [35]
189	Вимагання. (Розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання)) [36]
345-1	Погроза або насильство щодо журналіста [37]

Зазвичай кібербулінг є комплексом різноманітних дій, які можуть не обмежуватися лише кіберпростором, тож з цього випливає, що його регулюватиме низка статей, які не мають безпосереднього стосунку до (кібер)булінгу.

Аналіз чинного нормативно-правового поля дає підстави стверджувати, що, незважаючи на включення компонента «електронні комунікації» до законодавчого визначення поняття «булінг», у національному праві нині відсутні спеціальні нормативні акти, спрямовані на регулювання саме кібербулінгу. Зокрема, законодавство не встановлює ані чітких принципів протидії цьому явищу, ані окремих видів юридичної відповідальності за його вчинення в Україні.

4.4. Аналіз судових рішень

Проаналізувавши законодавчі заходи та правове регулювання боротьби з кібербулінгом, необхідно визначити, чи вони працюють на практиці. Було розглянуто реєстр судових рішень, які стосуються притягнення до відповідальності за булінг у кіберпросторі.

Аналіз справи № 208/9089/23 [38]: Справи про адмінправопорушення (з 01.01.2019); Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку; Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Допитана в судовому засіданні потерпіла ОСОБА_1 дала наступні показання. Так, потерпіла зазначила, що навчається в КЗ «Ліцей №23» в 9-Б класі. У вересні 2023р. вони з класом їздили на День здоров'я, вона зі своєю подругою ОСОБА_5 пішла прогулятися до лісу, а коли вони повернулись, ОСОБА_6 почала їй цькувати, що вони вживали алкоголь. Трохи пізніше ОСОБА_7 та ще декілька однокласників почали з них сміятися, поставили підніжку, говорили неприємні речі. Коли сіли в автобус, щоб їхати додому, ОСОБА_7 та ОСОБА_8 почали кричати, що від неї та ОСОБА_5 тхне перегаром, сміялись з них. Також ОСОБА_7 почала говорити образливі речі щодо неї, що вона веде аморальний образ життя, займається статевими злочинами, що їй штани порвали собаки. Після цієї поїздки їй в шкільному чаті почали писати принизливі речі, неприємні голосові повідомлення, ображали нецензурною лайкою. В чаті були не тільки учні класу, а й інші особи. Також їй погрожували розбити обличчя. Ця ситуація призвела до того, що вона навіть не хотіла йти на навчання до ліцею.

Як вбачається з матеріалів адміністративної справи та пояснень свідків та потерпілих, вина особи, що притягається до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 173-4 КУпАП повністю доведена, у розумінні ст. 251 КУпАП, належними та допустимими доказами, а саме:

- протоколом про адміністративне правопорушення ВАР №595533 від 29.09.2023 року, в якому зафіксовано факт вчинення правопорушення; - поясненнями потерпілої ОСОБА_1; - поясненнями свідків ОСОБА_12, ОСОБА_9; письмовими поясненнями свідків ОСОБА_13, ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16, ОСОБА_17, доданими до матеріалів справи; скріншотами шкільного чату, на яких відображено гнобливі образи в бік ОСОБА_1.

Оскільки вказане діяння вчинене неповнолітньою особою ОСОБА_4 2009 року народження, то ОСОБА_3, який є її батьком, підлягає притягненню до адміністративної відповідальності за ч.3 ст.173-4 КУпАП.

ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, визнати винуватим у вчиненні адміністративного правопорушення передбаченого ч.3 ст.173-4 КУпАП та накласти адміністративне стягнення у виді штрафу у розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що дорівнює грошовій сумі у розмірі 1700 (одна тисяча сімсот) гривень.

Суддя Ізотов В.М.

Рис. 3. Текст справи № 208/9089/23[38], з виділеними доказами вчинення кібербулінгу та покаранням за скоєне

Отже, проаналізувавши це судове рішення, ми визначили, що цю справу розглядали відповідно до статті 173, пункту 4 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12] «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу». Покаранням стала виплата штрафу у розмірі 1700 гривень. У судовому рішенні чітко зафіксовано факт вчинення кібербулінгу, проте за нього додаткового покарання не передбачено, бо у визначення «булінг» у національному законодавстві включено компонент «електронні комунікації», отже питання цькування у кіберпросторі осіб залучених у освітній процес регламентує стаття 173-4 КУпАП.

Аналіз справи № 305/4847/24 [39]: Справи про адмінправопорушення (з 01.01.2019); Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку; Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.

У цьому випадку звинувачуваний- неповнолітня особа віком до 16 років, тож згідно статті 12 КУпАП відповідальність за скоєні злочини несе опікун, а стаття 173-4 КУпАП не застосовується. Покарання- адміністративне стягнення у вигляді попередження.

Аналіз справи № 676/4588/20 [40]: Справи про адмінправопорушення (з 01.01.2019); Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку; Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

ОСОБА_1 02.12.2024 року ухилилася від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя та виховання свого неповнолітнього сина, а саме син ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_2, в мережі інтернет розповсюджував фото інтимного характеру, чим порушив с. 12 ЗУ «Про охорону дитинства».

На підтвердження обставин, викладених у протоколі про адміністративне правопорушення, надано: лист-повідомлення від 02.12.2024 року №325 начальнику Рахівського РВП УМВС України щодо проведення бесіди з учнями на тему булінгу та кібербулінгу у зв'язку з підозрою на факт кібербулінгу у закладі освіти; пояснення ОСОБА_2 від 04.12.2024, згідно яких йому у додатку «Telegram» вибило посилання, на яке він перейшов та побачив, що можна загрузити фото будь-якої людини, та згенерувати фото інтимного характеру, після чого він додав фото однокласниці та створив телеграм канал, в який додав однокласників; пояснення ОСОБА_3, відповідно до яких до неї звернулася директор школи стосовно того, що учні 8 класі показують на мобільному телефоні оголені фото дівчат, по вказаному факту проведено бесіду з учнями та запрошено до школи батьків; пояснення ОСОБА_4 від 09.12.2024 року, вона є директором школи, до неї звернулись учениці та повідомили, що учень ОСОБА_5 показав на телефоні оголені фото дівчат, при проведенні бесіди з учнем стало відомо, що за допомогою телеграм бота, який створив ОСОБА_6, він генерував інтимні фейкові фото дівчат, після чого в школу було викликано батьків даних учнів; пояснення ОСОБА_7, згідно яких його додали в групу, де були фото однокласниць інтимного характеру; пояснення ОСОБА_8 від 04.12.2024 року, згідно яких до нього підсів ОСОБА_6 та розповів, що знайшов телеграм бота, за допомогою якого можна загрузити фото будь-якої людини, та згенерувати фото інтимного характеру, що він і зробив; документи, що характеризують громадянку ОСОБА_1.

Вищенаведені докази у своїй сукупності підтверджують вину ОСОБА_1 у скоєнні адміністративного правопорушення передбаченого ч.1 ст.184 КУпАП, яке виразилося в ухиленні батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя та виховання неповнолітніх дітей.

З огляду на викладене у відношенні ОСОБА_1 необхідно обрати адміністративне стягнення у виді попередження, що передбачено санкцією ч.1 ст.184 КУпАП, оскільки саме такий захід впливу буде достатнім для виховання останньої у дусі точного і неухильного додержання законів України та запобігання нових правопорушень.

Суддя Рахівського районного суду
Закарпатської області Дочинець С.І.

Рис. 4. Текст справи № 305/4847/24 [39], з виділеним доказами вчинення кібербулінгу та покарання за скоєне

З протоколу про адміністративне правопорушення вбачається, що ОСОБА_3 07.02.2020 року близько 15 год. 00 хв. та 09.02.2020 року близько 13 год. 00 хв. перебуваючи за місцем свого проживання по АДРЕСА_1, будучи соціальним педагогом Кам'янець-Подільської спеціальної школи вчинила булінг, тобто дії психологічного насильства із застосуванням засобів електронних комунікацій, щодо неповнолітньої учениці ОСОБА_1, що проявилось у написанні та надсиланні на її адресу СМС повідомлення з текстом образливого характеру, в результаті чого була завдана шкода психічному здоров'ю останньої.

В цій справі встановлено, що переписка між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 відбулась з ініціативи потерпілої, вона не пов'язана з діянням учасників освітнього процесу, а була наслідком та бажанням дитини допомогти матері у сімейному конфлікті, який відбувся між ОСОБА_4, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 потерпіла ОСОБА_1 першою (ввечері 06.02.2020 року) надіслала смс-повідомлення на мобільний номер ОСОБА_3, вчинила це, оскільки хотіла захистити матір ОСОБА_2 та вважала, що ОСОБА_3 вчиняє неприйнятно зустрічаючись із її батьком.

06.02.2020 року ОСОБА_3 отримавши смс-повідомлення з невідомого їй номеру мобільного телефону та здійснюючи переписку з вказаним абонентом, вважала, що спілкується із ОСОБА_2, а не її донькою ОСОБА_1. Дану обставину підтвердила потерпіла ОСОБА_1, яка вказала, що почала переписку із ОСОБА_3 самостійно без відома інших осіб, в подальшому її мати - ОСОБА_2 дізналась про вказану переписку та долучилась до неї, продовжила надсилати смс-повідомлення ОСОБА_3 та була ініціатором звернення до правоохоронних органів.

Таким чином, з огляду на наявні та досліджені в судовому засіданні матеріали адміністративного провадження, судом вини ОСОБА_3 у вчиненні адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 173-4 КУпАП не встановлено.

Згідно з п. 1 ст. 247 КУпАП провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю при відсутності події і складу адміністративного правопорушення.

Рис.5. Текст справи № 676/4588/20 [40], з виділеним доказами вчинення кібербулінгу та покарання за скоєне

У цьому випадку звинувачувана вчиняла акт кібербулінгу направлений на повнолітню особу_2, неусвідомлюючи, що насправді потерпілою стала її дочка особа_3, тож адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 173-4 КУпАП не було виявлено, а провадження закрито.

Аналіз справи № 425/1076/20 [41]: Справи про адмінправопорушення (з 01.01.2019); Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку; Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Сьомого квітня 2020 року ОСОБА_2 звернулася до Рубіжанського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Луганській області із заявою, якою просила притягнути до адміністративної відповідальності ОСОБА_1 (її ученицю) за її цькування, а саме: за викладенні речі в мережі «Інтернет», які привселюдно її принижують (а.с. 3,4). Своїми письмовими поясненнями ОСОБА_3 також вказувала на те, що ОСОБА_1 в мережі «Інстаграм» виражалась в її бік нецензурною лайкою, погрожувала фізичною розправою. До цієї події у неї з ОСОБА_4 конфліктів не виникало (а.с. 5).

З письмових пояснень ОСОБА_5 ІНФОРМАЦІЯ_2, вбачається, що ОСОБА_1 05 квітня 2020 року виклала в закритій групі учнів ліцею, де вони навчаються, в соціальній мережі «Інстаграм» пост з картинкою, на якій був текст образливої форми та погрозами відносно їх вчительки математики ОСОБА_2 (а.с. 7).

Письмовими поясненнями ОСОБА_6 (класний керівник ОСОБА_1) також підтверджується факт опублікування в мережі "Інстаграм" тексту можливо образливого характеру в бік ОСОБА_2, однак ОСОБА_7 зазначила, що ОСОБА_1 може охарактеризувати, як старанну на навчання дівчину, яка проте піддається впливу інших (а.с. 8).

...

Разом з цим суд враховує, що визначення понять учасників освітнього процесу та ознак булінгу надано у статтях 52 та 1 Закону України "Про освіту" за якими, учасником освітнього процесу вважаються не тільки здобувачі освіти, а й педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники. А типовими ознаками булінгу є серед інших - систематичність (повторюваність) діяння.

...

Проте суду не надано будь-яких належних, достовірних та допустимих доказів того, що ОСОБА_1 вчинила психологічне насильство відносно вчителя математики ОСОБА_2 двічі, оскільки систематичність (повторюваність) діяння, є обов'язковою ознакою складу адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 173-4 КУпАП, в якому підозрювалась ОСОБА_10 це означає, що в її діях відсутній склад адміністративного правопорушення, передбаченого цією статтею.

...

Оскільки, таке повідомлення мало місце один раз. А доказів того, що ОСОБА_10 допустила повторюваність вчиненого діяння чи вчинила його хоча би один раз до цього, суду не надано. І обставини події яка відбулась, на думку суду, вказують на те, що в діях ОСОБА_8, складу адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 173-4 КУпАП, не має.

...

Провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбачене частиною 1 статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, щодо ОСОБА_1 (ІНФОРМАЦІЯ_1; паспорт № НОМЕР_1, орган що видав:4436, дата видачі 22 грудня 2017 року; яка зареєстрована та проживає за адресою: АДРЕСА_1) закрити, у зв'язку із відсутністю складу адміністративного правопорушення.

...

Суддя Д.С.Коваленко

Рис. 6. Текст справи № 425/1076/20 [41], з виділеним доказами вчинення кібербулінгу та покарання за скоєне

У цьому судовому рішенні зазначено, що у зв'язку із відсутністю повторюваності вчинення кібербулінгу, справу було закрито. Отже, стаття 173-4 КУпАП регламентує випадки булінгу(кібербулінгу) лише за умови повторюваності (систематичності) цькування.

4.5.Результати аналізу судових рішень.

Проаналізувавши судові рішення у справах кібербулінгу, ми з'ясували, що: методика доказовості вимагає систематичності (повторюваності) вчинення (кібер)булінгу; методика доказовості може різнитися в залежності від судового органу: суд може визнати докази не дійсними; якщо цькування відбувається поза освітнім процесом та не підпадає під регулювання статті 173-4 КУпАП, його регулюватимуть інші статті, які не мають безпосереднього стосунку до регулювання цькування; якщо агресор є особою від 14 до 16 років, відповідальність несуть опікуни за статтею 184 КУпАП "Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей"; звернення до правоохоронних органів зазвичай відбувається тоді, коли справа набуває значного ступеня серйозності [12].

5. Оцінка рівня поширення кібербулінгу серед студентів Національного університету "Львівська Політехніка".

Польовий етап дослідження здійснювався із використанням платформи для збору даних Google Forms.

Забезпечення анонімності та конфіденційності відповідей респондентів було ключовою умовою дотримання методологічних вимог щодо проведення опитування учнівської молоді.

Є припущення, що анонімність посприяло на вищий рівень відвертості при проходженні опитування.

Під час анкетування було опитано 50 студентів Національного університету "Львівська Політехніка", були зібрані дані про стать, вік, оцінку якості життя, досвід жертви, ініціатора та свідка кібербулінгу, а також реакції на такі ситуації.

У опитуванні взяли участь 28 жінок (56%) та 22 хлопці (44%).

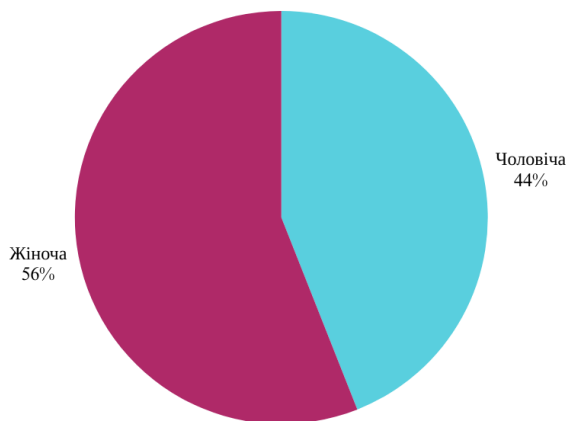

Рис. 7. Розподіл респондентів за статевою ознакою.

Респонденти були різних вікових категорій: від 17 до 34 років. Більшості опитаних, 23 з них (46%), на даний момент 19 років.

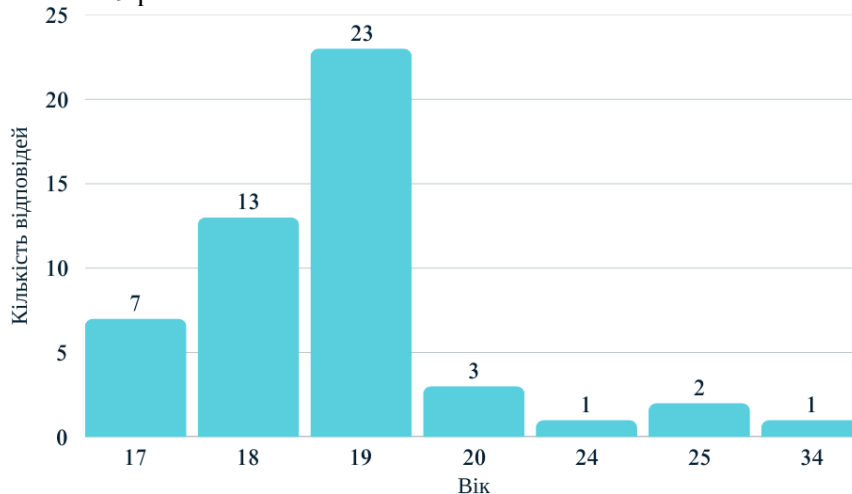

Рис. 8. Розподіл респондентів за віком.

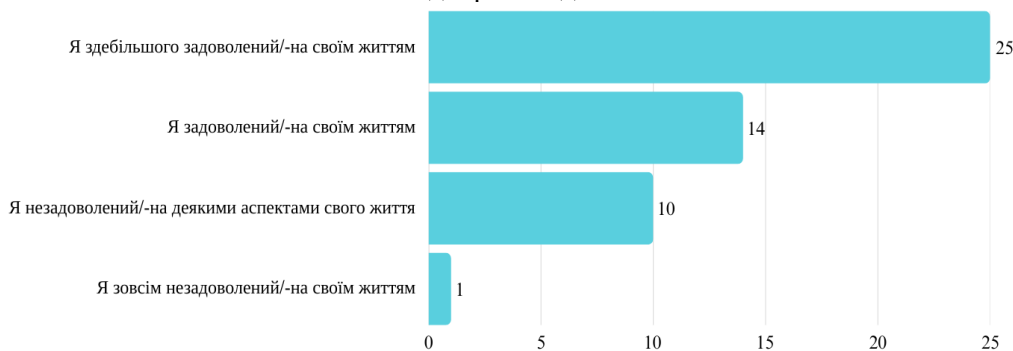

Рис. 9. Оцінка якості життя.

Також було встановлено, що 25 респондентів (50%) задоволені якістю свого життя, лише 1 респондент (2%) зазначив, що зовсім не задоволений своїм життям.

5.1. Досвід кібербулінгу серед респондентів.

34 респонденти (68%) не зазнавали кібербулінгу, 13 опитаних (26%) ставали жертвами поодиноких випадків кібербулінгу.

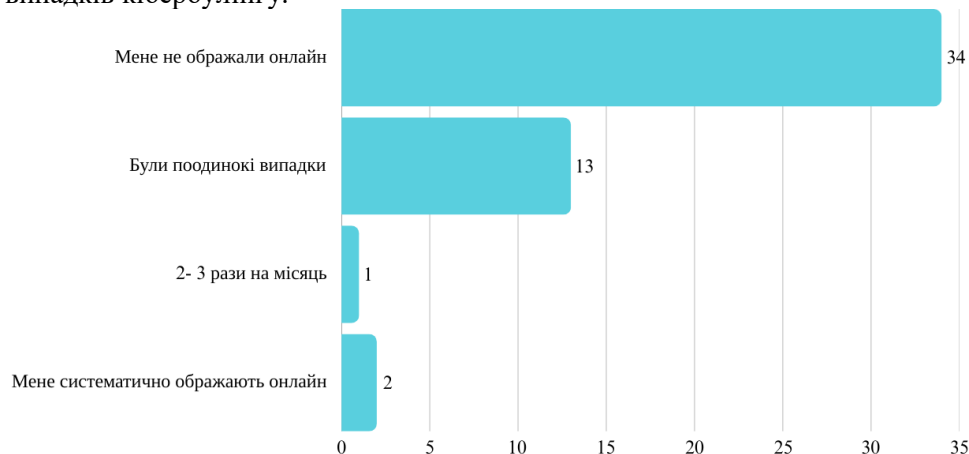

Рис. 10. Систематичність зазнавання кібербулінгу.

Люди, які зазнавали кібербулінгу, найчастіше були жертвами образ та принижень (24%). Також відносно часто зіштовхувалися з поширенням особистої (10%) чи хибної інформації (6%) про них.

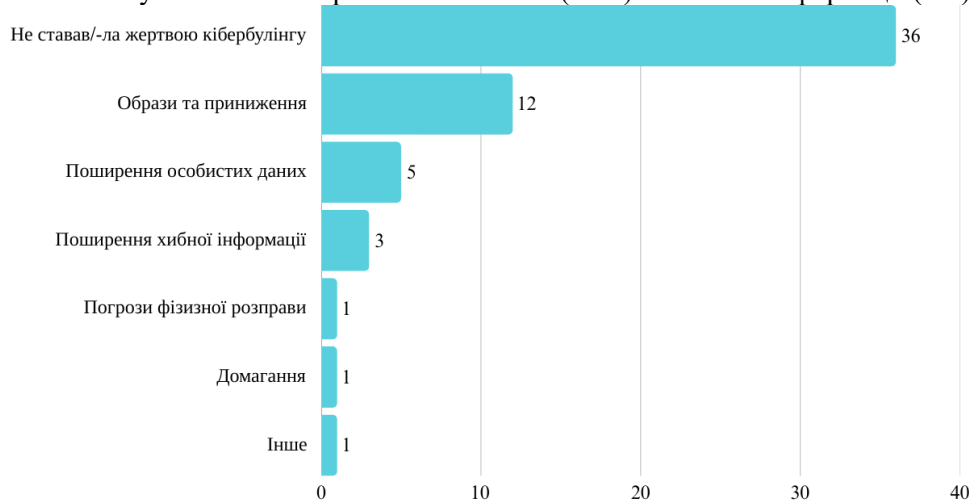

Рис. 11. Види зазнаваного кібербулінгу.

Важливо відзначити, що 24 із 50 респондентів (48%) вказали, що не ставали свідками кібербулінгу у межах закладу освіти. Це свідчить про те, що майже половина опитаних або не стикалася з проявами кібербулінгу, або не ідентифікувала такі випадки як кібербулінг.

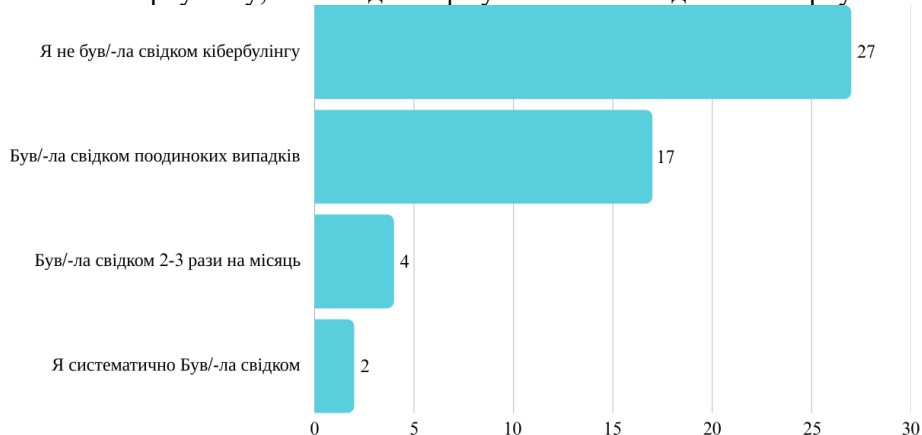

Рис. 12. Систематичність свідчення кібербулінгу.

Ці респонденти найчастіше були свідками образ та принижень (36%), поширення особистої (26%) чи хибної інформації (30%) про жертву.

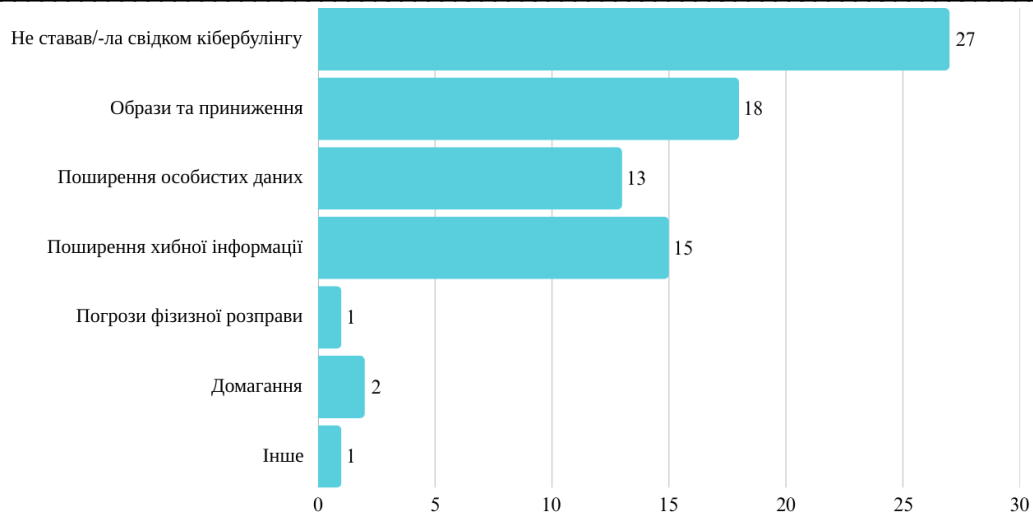

Рис.13. Види засвідченого кібербулінгу.

5.2. Реакція на кібербулінг.

Відповіді на питання "Що ви робили, коли ставали свідком кібербулінгу?" розподілилися так: 26% респондентів допомагали жертві, по 10% втішали жертву, просили агресора припинити, залучали оточення, щоб зупинити його.

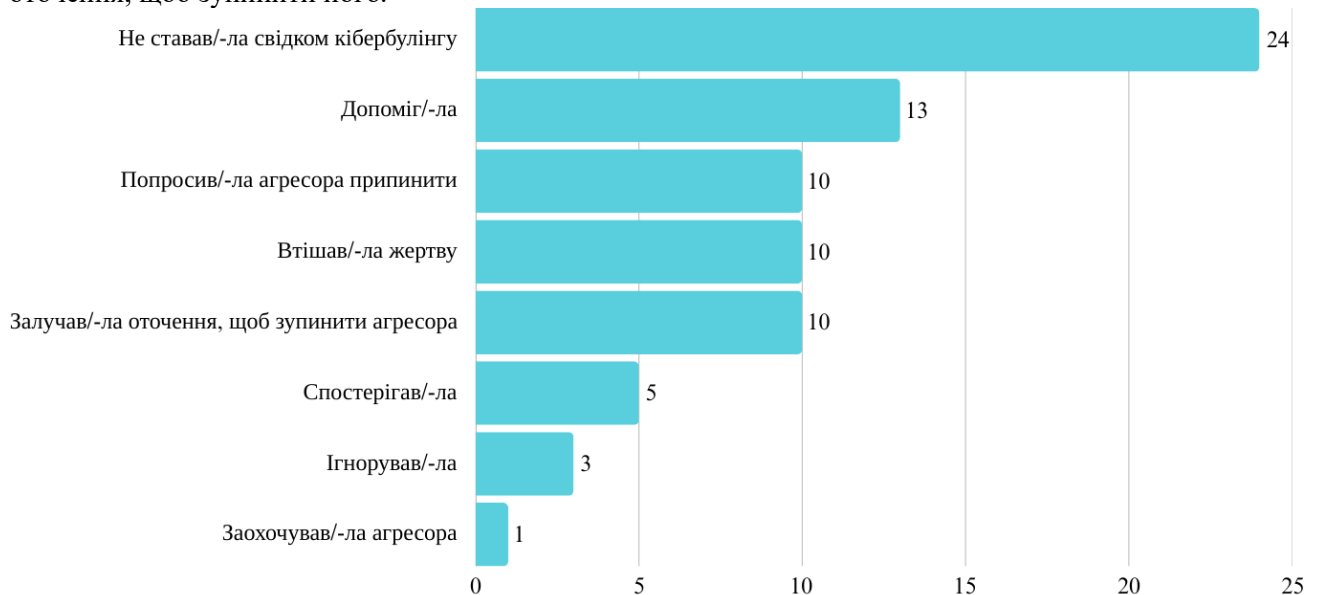

Рис. 14. Реакція свідків на кібербулінг.

Також варто зазначити, що 26% респондентів зізнавалися, що ставали ініціатором кібербулінгу з тією чи іншою систематичністю.

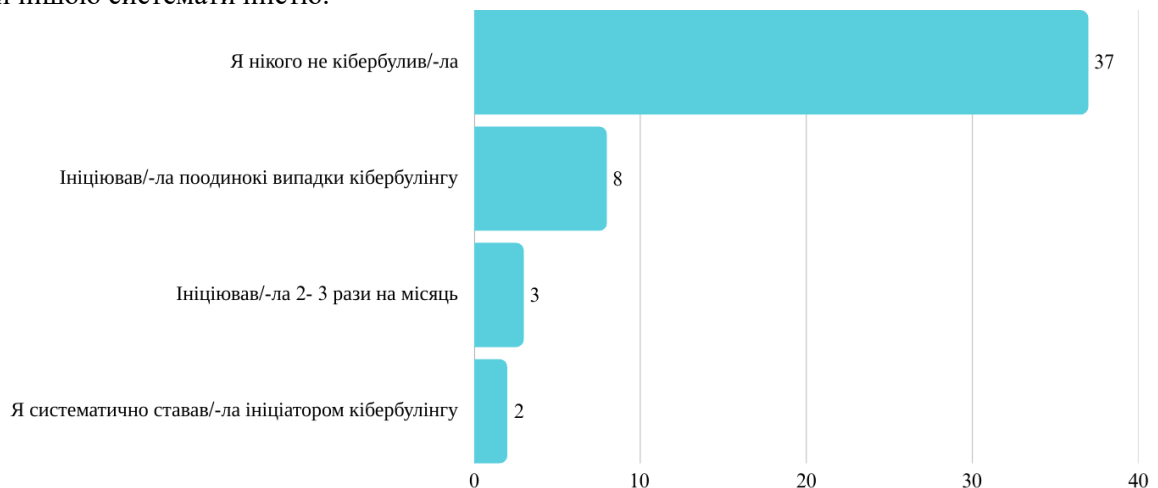

Рис.15. Систематичність ініціювання кібербулінгу.

5.3. Результати аналізу статистичних даних.

Майже 50% опитаних не стикалася з кібербулінгом як свідки, що може свідчити про низьку поширеність явища в конкретній вибірці або про недостатню ідентифікацію подібних ситуацій серед молоді. Інші респонденти мають досвід спостереження за кібербулінгом, що підкреслює актуальність проблеми та необхідність профілактичних заходів у закладах освіти. Варто звернути увагу на те, як саме реагують свідки кібербулінгу, оскільки активна позиція може суттєво вплинути на зменшення випадків цькування в онлайн-середовищі.

5.4. Попередження та протидія кібербулінгу. Профілактичні заходи у межах закладів освіти.

Для того, що вплинути на рівень кібербулінгу в межах закладу освіти потрібно:

- провести додаткову просвітницьку роботу щодо розпізнавання кібербулінгу серед учнів та студентів;
- розробити програми підтримки для жертв і свідків кібербулінгу, а також алгоритми дій у разі виявлення таких ситуацій;
- залучати учасників освітнього процесу до обговорення проблеми для підвищення рівня довіри та відкритості.

ЮНІСЕФ разом з Всеукраїнським громадським Центром "Волонтер" надають наступні поради щодо заходів, якщо близька вам людина стала жертвою цькувань у мережі Інтернет [23]:

Рис. 16. Поради щодо протидії кібербулінгу

11. запевніть жертву у тому, що вона не винна у кібербулінгу: постраждалі бояться можливого віктимблеймінгу - явища звинувачення жертви будь-якого виду насильства, коли повна або часткова відповідальність за вчинене щодо них порушення покладається на них же;
12. заохочуйте ігнорувати нові атаки онлайн: зазвичай агресор прагне реакції на відповідь на вчинені дії, бо це дає відчуття влади та переваги над постраждалим;
13. заблокуйте агресора у всіх можливих соціальних мережах: кібербулер втратить владу над ситуацією, можливо навіть припинить нові атаки;
14. збережіть докази: при зверненні у кіберполіцію за допомогою, знімки екрану повідомлень з погрозами, шантажу та залякуваннями можуть бути використані як доказ;
15. зверніться за консультацією на гарячу лінію Ла Страда або до кіберполіції, якщо жертва чи агресор неповнолітні, також можете звернутися до ювенальної превенції.

Важливим кроком для уникнення кібербулінгу є розвиток кіберграмотності, яка сприяє безпеці у кіберпросторі. Центр «Адвокат дитини» виступив співорганізатором Всеукраїнської науково-практичної конференції «Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія» [42, 43]. Із доповіддю на тему: «Протиправна поведінка в кіберпросторі: межі відповідальності дітей, батьків та закладу освіти» виступила Лариса Гретченко [44] — Голова Комітету Національної асоціації адвокатів України з питань сімейного права, керівниця Центру «Адвокат дитини». Вона порушила питання стрімкого переходу цькування в онлайн-середовищі, акцентувала увагу на тенденції стрімкого поширення групового кібербулінгу в закладах освіти, а також складнощі у процесі притягнення кривдників до відповідальності та дієві механізми захисту прав жертв кібербулінгу.

6. Висновки

1. Працюючи над цією статтею, ми впевнилися, що кібербулінг є однією з найгостріших проблем сучасного цифрового суспільства, особливо серед молоді. В українському суспільстві це набуло

особливої актуальності на тлі зростання залежності від цифрових технологій, соціальної напруги на фоні воєнного стану.

2. Виявлено, що ключовими ознаками кібербулінгу є анонімність агресора, емоційна відстороненість, публічність цькування, не сприйняття суспільством знущань у кіберпросторі як серйозну проблему. Поширення цього явища зумовлено відсутністю належної регуляції взаємодій користувачів у кіберпросторі.

3. Визначено ключові форми прояву кібербулінгу, до яких належать вербальні образи, дискредитація, переслідування, використання фіктивних профілів, публічне розголошення конфіденційної інформації, соціальна ізоляція, тривале нав'язливе спостереження та прямі погрози. Зазначені дії здебільшого мають систематичний характер та можуть поєднуватися у різних комбінаціях.

4. Психологічні наслідки кібербулінгу для його жертв є суттєвими й багатограними. Вони можуть проявлятися у відчуженні від соціального середовища, зниженні навчальної мотивації та академічних результатів, а також у порушенні міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації.

5. Проаналізовано законодавчі підходи до протидії кібербулінгу в різних країнах, зокрема й в Україні. Установлено, що однією з провідних проблем залишається низький рівень цифрової грамотності користувачів, який ускладнює своєчасне виявлення та нейтралізацію проявів кібербулінгу. Додатковими чинниками, що сприяють поширенню цього явища, є байдужість соціального оточення та відсутність належної підтримки постраждалих. Важливу роль у протидії кібербулінгу мають відігравати соціальні мережі, які повинні впроваджувати ефективні механізми реагування на скарги, фільтрацію контенту та інформаційні кампанії щодо безпеки онлайн. Для ефективної боротьби з кібербулінгом необхідний комплексний підхід: підвищення цифрової грамотності, правова, психологічна та інформаційна підтримка, активна участь держави, медіа, освітніх інституцій і громадських організацій. Лише системна робота та взаємодія всіх учасників цифрового простору дозволять створити безпечне онлайн-середовище і забезпечити ефективний захист особистості в умовах цифрової епохи.

Список використаної літератури

1. Malicious Communications Act 1988 (Закон про шкідливі комунікації 1988 року): <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/27>
2. Online Safety Act 2023 (Закон про безпеку в Інтернеті 2023 року): <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50>
3. Codice Penale Italiano (Кримінальний кодекс Італії): <https://www.gazzettaufficiale.it/home>
4. LEGGE 29 2017, n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo (ЗАКОН 29 2017 р., н. 71 Положення щодо захисту неповнолітніх для запобігання та протидії явищу кібербулінгу): <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/06/3/17G00085/sg>
5. Strafgesetzbuch (Кримінальний кодекс Німеччини): <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>
6. Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken 2017 (Закон про покращення правозастосування в соціальних мережах 2017 р.): <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html>
7. Code pénal (Кримінальний кодекс Франції): https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/
8. L'article L. 312-9 du code de l'éducation (Стаття Л. 312-9 Кодексу про освіту): https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000049571494
9. Criminal Code (Кримінальний кодекс Канади): <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/>
10. Protecting Canadians from Online Crime Act 2014 (Закон про захист канадців від онлайн-злочинності 2014 р.): https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/AnnualStatutes/2014_31/FullText.htm
11. Стаття 173-4 КУпАП. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
13. Аналітичний звіт за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проєкту BOO3 "Health behaviour schoolage children": <https://sal0.li/F557bE3>
14. "Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема" Міхасва О. Ю та Корнієнко М. М.: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3464/3429>
15. "Психологічний зміст та структура кібербулінгу серед студенської молоді" Ткач Д.: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/psycholoh-7-vyp.pdf#page=71>
16. "Психологічна основа кібербулінгу серед здобувачів вищої освіти: міжнародний аспект проблеми" Чорної В.: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1026/1025>
17. ЮНІСЕФ: <https://www.unicef.org/ukraine/>

18. Визначення кібербулінгу від ЮНІСЕФ: <https://salol.i/1b0dC76>
19. Ненсі Віллард: https://en.wikipedia.org/wiki/Nancy_Willard
20. Серіал “Перші ластівки”: <https://salol.i/26fB3AE>
21. Кампанія “Докудейз” проти кібербулінгу: <https://docudays.ua/2021/news/kino/razom-proti-kiberbulingu/>
22. Впровадження моделі «школа вільна від насильства» в закладах освіти: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/vprovad-modeli-schkola-vilna.pdf>
23. Публікація “Як захиститися від кібербулінгу” від ЮНІСЕФ та Всеукраїнського громадського Центру “Волонтер”: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/protection-from-cyberbullying>
24. Розділу XVI Кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку» : <https://salol.i/d6e27Fa>
25. Кримінальний кодекс України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
26. Стаття 361 ККУ. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж чи мереж електрозв’язку: <https://salol.i/5C87993>
27. Стаття 361-1 ККУ. Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут: <https://salol.i/F5265E0>
28. Стаття 361-2 ККУ. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп’ютерах), автоматизованих системах, комп’ютерних мережах або на носіях такої інформації: <https://salol.i/C6469C3>
29. Стаття 362 ККУ. Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп’ютерах), автоматизованих системах, комп’ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї: <https://salol.i/67Fd501>
30. Стаття 363 ККУ. Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж чи мереж електрозв’язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється: <https://salol.i/6aD7323>
31. Стаття 363-1 ККУ. Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), автоматизованих систем, комп’ютерних мереж чи мереж електрозв’язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв’язку: <https://salol.i/41E1432>
32. Стаття 173-5 КУпАП. Мобінг (цькування) працівника: <https://salol.i/45f87C3>Стаття 161 ККУ. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками: <https://salol.i/46F85f3>
33. Стаття 163 ККУ. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв’язку або через комп’ютер: <https://salol.i/60eAb6a>
34. Стаття 182 ККУ. Порушення недоторканності приватного життя. (Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації): <https://salol.i/35692f7>
35. Стаття 189 ККУ. Вимагання. (Розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання)): <https://salol.i/F4410ac>
36. Стаття 345-1 ККУ. Погроза або насильство щодо журналіста: <https://salol.i/236Dbb1>
37. Справа № 208/9089/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115998123>
38. Справа № 305/4847/24: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123951474>
39. Справа № 676/4588/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93188282>
40. Справа № 425/1076/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89036066>
41. Центр «Адвокат дитини»: <https://www.hsa.org.ua/>
42. Всеукраїнська науково-практичної конференції «Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія»: <https://surl.li/uceqbn>
43. Лариса Гретченко: <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa>